

Politická tabu českého dokumentárního filmu. Censurní sbor kinematografický v letech 1928–1939

Censurní sbor kinematografický /dále jen CSK/ vznikl dne 1. července 1919 na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. června 1919.¹⁾ Jeho úkolem bylo rozhodovat, co je možné z československé i zahraniční filmové tvorby veřejně promítat a zda na tyto projekce mohou mít přístup i mladiství do šestnácti let. Určoval, které scény bylo nutno ze snímku vystříhnout, neboť byly v rozporu s oficiální československou politikou nebo by u diváků vzbuzovaly pohoršení. Posuzoval, zda film uznat za kulturně výchovný a osvobodit jej od dávky ze zábav. V neposlední řadě působil jako jazykový korektor. Výsledek jeho činnosti — censurní spisy, dávají poměrně přesnou představu o svobodě slova v tehdejší Československu, o hranicích této svobody, jež nebyly neměnné, ale naopak se pod vlivem vnějších okolností neustále proměňovaly. Do jaké míry podléhal vlivu oficiální propagandy dokumentární film ČSR? Jaké skutečnosti nemohl divák z důvodů politických na plátnech našich biografů spatřit? Z rozsáhlé agendy censurních spisů z let 1928–1939 uvedu několik příkladů.

Jedním z tabuizovaných témat bylo vyjadřování opozičních nálad. A nemuselo se vždy jednat o představitele hnutí, která byla neslučitelná s tehdejší oficiální politikou. Příkladem budiž snímek *PROTEST*.²⁾ Na táboru lidu 11. září 1934 vystoupili zaměstnanci firmy Baťa Zlín proti připravovanému zákonu o zrušení továrních správkáren. Na zákrok odborového rady ministerstva spravedlnosti JUDr. Františka Kronbergera rozhodl se CSK vyloučit z projevu na táboru lidu tato slova: „V těchto dnech přidalo se na jejich stranu /tj. na stranu konkurence — pozn. aut./ ministerstvo obchodu“ a „...aby tento nesmyslný, nikomu neprospívající zákon nepřišel k uplatnění“. V závěrečném titulku dokumentárního filmu 4. *LIS-TOPAD (4. NOVEMBER)*³⁾ z roku 1935 o táborech lidu organizovaných v severních Čechách německou sociální demokracií, jenž zněl: „Devadesát tisíc demonstrovalo pro dělnickou republiku, pro svobodu a chléb, ve znamení socialismu“, muselo být vypuštěno slovo dělnickou.

Ještě výrazněji zasahovala censura do filmů propagujících komunistické ideje. To byl případ

1) J. Pšeničková, V. Červenská, P. Moisejenco, Censurní sbor kinematografický CSK/MV-FC 1928–1939. Inventář. Praha: Národní archiv 1960.

2) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 114, sign. 905/34.

3) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 124, sign. 574/35.

snímku *TÁBOR LIDU V LIBNI*⁴⁾ o komunistickém volebním shromáždění 26. září 1931. Jeho součástí byly mezititulky obsahující úryvky z projevů volebních řečníků: Bohumíra Šmerala („...komunisté ve volbách mobilizují dělnictvo v boji za chléb, práci a svobodu...“), odborového tajemníka mládeže Otto Synka („...stojíme teď před dvěma pokusy o obnovu světa, jedním v SSSR, druhým v ostatních státech. Dnes po 14 letech vidíme, která metoda jest lepší... Co je to za režim, který se bojí strojů?...“), senátorky Marie Stejskalové („...ženy dostaly svobodu na papíře, ale jsou zotročeny hůře než dříve... dělnická máma nemá čím nakrmit dítě...“) a komunistického poslance Jana Haruse („...dva roky mě věznili, ale jsem pevnější než dříve... Praha bude rudá, rudá bude Československá republika.“). Diváci si ale mohli přečíst titulky se jmény řečníků.

Jiný problém nastal u propagačního snímku *VČELA*⁵⁾ (1931). Slavnosti tohoto potravinářského družstva se účastnili členové ilegální komunistické organizace „Mladí pionýři“ (též „Mladí průkopníci“), jejíž činnost byla v rozporu se zákonem na ochranu republiky. Proto musely být z filmu odstraněny záběry, na nichž byly zachyceny „skupiny mládeže, resp. dětí, které dle typických, z obrazů zřejmých znaků /jednotný úbor, čepice, pohyby těla, vztyčování ruky se sevřenými pěstmi/“ bylo možné považovat za členy tohoto nelegálního hnutí. Nebyl to jediný zásah do tohoto snímku. Historická retrospektiva o vzniku družstva roku 1903 nesměla obsahovat mezititulek „Uděláme demonstraci“. Divákům byla odeprána informace o zákazu slavnostního průvodu, jenž měl být součástí oslav.

Snímky zobrazující život římsko-katolické církve nebo vztahující se k její historické tradici

byly většinou cenzurou povoleny bez jakýchkoliv zásahů. Výjimku tvoří pouze kulturně-historický snímek *POUTNÍ MÍSTÁ V REPUBLICE ČESKOSLOVENSKÉ*,⁶⁾ vyrobený Svatováclavskou ligou v roce 1931. V části věnované sázavskému klášteru padl cenzuře za oběť úryvek titulku kriticky glosující vztah českého národa k husitství („...a nejednou v zuřivém zápalu za řinčení sudlic a palcůtů sám sebe vraždil pro cizí blud...“).

Jiným tabuizovaným tématem byla existence slovenských autonomistů na Slovensku. Ze snímku *PRIBINOVY OSLAVY V NITŘE 1933*⁷⁾ nevyplývá, že by se tu stalo něco, co by narušilo jejich státo-tvorný charakter. I neutrálně znějící titulek („K zástupům promluvil starý vůdce slovenských katolíků A. Hlinka“) a následný záběr byly však cenzory vystřiženy.

V souvislosti s proměnou Německa ve fašistický stát a postupujícím vlivem henleinova hnutí snaží se CSK zamezit šíření této ideologie v německé filmové tvorbě na území ČSR. Projekce snímku *VALNÁ HROMADA O LETNÍCÍCH 1929 V KRNOVĚ (KULTURVERBANDSTAGUNG PFINGSTEN 1929 IN JÄGERNDORF)*⁸⁾ se uskutečnila bez závěrečného titulku, v němž se píše, že cílem spolku „Deutscher Kulturverband“ zůstává lepší budoucnost 3 500 000 sudetských Němců. Ze snímku *1131–1931 HORNÍ MĚSTO STŘÍBRO (1131–1931 BERGSTADT MIES)*⁹⁾ byl vystřižen záběr alegorického vozu s hákovým křížem.

Schvalování celovečerního filmu *TŘETÍ SVAZOVÁ SLAVNOST NĚMECKÉHO SVAZU TURNERŮ V ŽATCI 13.–16. ČERVNA 1933 (DAS III. VERBANDSTURNFEST DES DEUTSCHEN TURNVERBANDES IN SAAZ VON 13.–16. JULI 1933)*¹⁰⁾ mělo složitější průběh. CSK neměl původně proti jeho veřejné projekci žádné námitky. Dne 17. října

4) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 68, sign. 1552/31.

5) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 54, sign. 194/31.

6) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 71, sign. 1805/31.

7) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 100, sign. 1113/33.

8) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 23, sign. 1171/29, k.133, sign. 1298/35.

9) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 64, sign. 1163.

10) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 98, sign. 911/33.

v 19 hodin však v kině „Welttheater“ v Ústí nad Labem narušilo promítání tohoto snímku několik mladistvých — patrně stoupenců německé sociální demokracie. Tento ojedinělý incident zavedl příčinu k novému cenzurování. Z titulků, obsahujících projevy Konrada Henleina a závěrečné provolání turnerů, byly odstraněny nacionalisticky zabarvené pasáže. Dále byly z filmu vystrženy záběry Konrada Henleina.

V roce 1935 natočili sudetoněmečtí filmaři Gerold Weiss a Rudolf Gutsche cyklus tří snímků pod názvem REPORTÁŽ SUDETENĚMECKÉ STRANY (BILDBERICHT DER SUDETENDEUTSCHER PARTEI),¹¹⁾ jenž tvořil součást volební kampaně této strany do Národního shromáždění. V první části cyklu, věnované volební kampani Konrada Henleina v severních Čechách, vystal pro censurní sbor problém se záběry, na nichž byla zobrazena zkratka „SHF“ z původního názvu této strany — Sudetendeutsche Heimatsfront. Protože toto označení bylo v rozporu s demokratickou formou státu, změnila si strana název na „Sudetendeutsche Partei“. Všechny záběry s touto zkratkou musely být z filmu odstraněny, neboť by mohly „zavdat podnět ke stížnostem“. Z těch důvodů byl z filmu odstraněn i záběr Henleina v automobilu s rozstřílenými okenními tabulkami. Z další části o lidovém dnu v Teplicích Šanově musel být vystržěn záběr s nápisem „Unser Ruf! Seid einig, einig, einig!“, záběry průvodu dětí a detail školáka s rodiči. Další zásahy se mimo jiné týkaly i snímku z roku 1936 BUND DER DEUTSCHEN, SUDETENDEUTSCHE VOLKSHILFE,¹²⁾ jenž propagoval charitativní činnost „Sudetendeutsche Volkshilfe“. CSK vyloučil ze snímku dva úvodní titulků. První informoval diváky, že v zimě 1934/35 z 850 000 nezaměstnaných bylo asi 400 000 sudetských Němců. Druhý ironicky komentoval zá-

běry nouzových obydlí. („Bez zaměstnání — a přece má vlastní domek“).

Úkolem censurního sboru však nebylo jenom regulovat šíření opozičních názorů. U snímků pojednávajících o mezinárodních událostech se snažil zmírnit příliš vyostřené a emotivně podbarvené formulace, tendenčně stranící jedné ze stran politického konfliktu. Z filmu REVOLUCE KRVE A DUCHA¹³⁾ byla vyškrtána formulace shrnující vývoj ve fašistické Itálii („Také Itálie kolísá mezi budováním a válkou. Pro co se rozhodne? Tažení proti Habeši dalo odpověď!“). Adolf Hitler nemohl být nazván čalounickým pomocníkem z Rakouska a nesměla zaznít ani formulace zpochybňující oficiální nacistickou verzi o požáru Říšského sněmu („Van der Lube je donucen k přiznání a popraven. Svět se táže: komu záleželo na požáru Říšského sněmu?“). V pasáži o potlačení socialistického hnutí v Rakousku nemohlo být řečeno, že vláda se svou mocí přepadla socialisty, socialisté nemohli jet „hrdinně do zoufalého boje za záchranu občanské svobody, republiky a své budoucnosti“. Ze snímku 1. MÁJ 1937 V PRAZE¹⁴⁾ byl ze stejných důvodů vystržěn záběr standarty s nápisem „S celým vzdělaným světem odsuzujeme vraždění Basků ve Španělsku“.

Období druhé republiky postavilo před CSK otázku, jak posuzovat snímky, jež rezonují se změnami politickými poměry. Reklamní film z roku 1938 BEZ NÁZVU¹⁵⁾ propagující periodika Jiřího Stříbrného („Polední list“, „Nedělní list“) a kriticky se vyjadřující k předmnichovským politickým poměrům censura zakázala s tímto odůvodněním: „Veřejné předvádění filmu mohlo by v dnešní době zavdati příčinu k ohrožení veřejného klidu a pořádku“. Film z roku 1939 SLAVNOSTNÍ ZAHÁJENÍ PŘEDNÁŠEK NA NĚMECKÉ UNIVERSITĚ V PRAZE (FEIERLICHE ERÖFFNUNG DER

11) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 128, sign. 874/35, k. 132, sign. 1193/35, k. 134, sign. 1378/35.

12) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 153, sign. 1320/36.

13) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 140, sign. 257/36.

14) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 167, sign. 857/36.

15) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 202, sign. 1332/38.

VORLESUNGEN AN DER DEUTSCHEN UNIVERSITÄT IN PRAG)¹⁶⁾ byl zprvu rovněž zakázán. CSK však uvážil, že vzhledem „k politické situaci by nebylo hodno film v plném rozsahu zakázat“. Ministerstvo vnitra nakonec rozhodlo povolit projekci pouze v pražském německém kinu „Urania“.

A pak nastal 15. březen 1939. Z již censurovaných filmů byly odstraňovány záběry symbolů československého státu a jeho politických osobností. Projekce mnohých filmů vydávaných dříve za kulturně-výchovné byla zakázána. Filmová censura se stala součástí Úřadu říšského protektora. Ale to již je jiná kapitola.

Jiří Novotný

16) NA, f. Censurní sbor kinematografický, k. 207, sign. 74/39.